

Т. З. Гарасимів

заступник директора ІНПП, декан повної вищої освіти,
доктор юридичних наук, професор
кафедри теорії та філософії права,

Б. І. Базарник

начальник ДПП
у Франківському районі м. Львова
ГУ ДФС у Львівській області

ПРОБЛЕМА МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ДЕМАРКАЦІЇ ПРАВА

© Гарасимів Т. З., Базарник Б. І., 2016

У статті розглянуто актуальні питання проблеми методологічної демаркації права, охарактеризовано основні наукові підходи щодо визначення дефініції права. Зроблено спробу концептуального вирішення традиційно дискурсивних для світової, головним чином західної, юридичної науки методологічних проблем. Доведено, що з позицій методології пізнання весь аналіз було зведено на рівень гносеологічних процедур, які не виводять до розуміння змісту права, за яким, передусім, проглядається проблема розуміння та інтерпретації самої ідеї права.

Ключові слова: право, демаркація, методологія, проблема, аналіз, ідея, мораль, світогляд, цінність.

Т. З. Гарасимив, Б. И. Базарник

ПРОБЛЕМА МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЙ ДЕМАРКАЦИИ ПРАВА

В статье рассмотрены актуальные вопросы проблемы методологической демаркации права, охарактеризованы основные научные подходы к определению дефиниции права. Сделана попытка концептуального решения традиционно дискурсивных для мировой, главным образом западной, юридической науки методологических проблем. Доказано, что с позиций методологии познания весь анализ был возведен на уровень гносеологических процедур, которые не выводят к пониманию содержания права, согласно которому, прежде всего, просматривается проблема понимания и интерпретации самой идеи права.

Ключевые слова: право, демаркация, методология, проблема, анализ, идея, мораль, мировоззрение, ценности.

T. Z. Harasymiv, B. I. Bazarnyk

PROBLEM OF METHODOLOGICAL DEMARCATION LAW

The article discusses current issues methodological problems of demarcation law describes the basic scientific approaches to determine the definition of law. An attempt to solve the traditional concept of discourse to the world, mainly western jurisprudence methodological problems. It is proved that from the standpoint of methodology knowledge of the entire analysis was erected on level epistemological procedures that do not derive to understand the content of the right, which, above all, viewed the problem of understanding and interpretation of the idea of law.

Key words: law, demarcation, methodology, problem analysis, idea, morality, worldview, value.

Постановка проблеми. Основоположні (фундаментальні) проблеми правового пізнання за своєю суттю фокусуються в головному предметі правознавства – виявленні, описі, поясненні та розумінні всього комплексу об'єктивних ознак (властивостей, характеристик) того соціального

явища, що позначається категорією “право”. Та й ідеться не про проблеми феноменології права, а скоріше про проблеми, що торкаються питань природи та сутності права, аналізу різних наукових конструкцій, які ці проблеми описують, понятійного та категоріального апарату, що дозволяє перетворювати всі теоретичні дослідження на реальну юридичну практику.

Аналіз дослідження проблеми. Методологічною основою дослідження стали праці й українських, і зарубіжних учених, серед яких Новгородцев П. І., Петражицький Л. І., Кістяківський Б. О., Рабинович П., Анохин П. К., Костандов Е. А., Гарасимів Т. З. та ін. Проте, незважаючи на чималий обсяг наукових публікацій, присвячених вивченню методологічної проблеми права, недостатньо висвітлено, на нашу думку, питання демаркації права.

Метою статті є дослідження на основі аналізу наукових праць проблеми методологічної демаркації права, визначити основні підходи та сформулювати концептуальні положення щодо означеного питання.

Виклад основного матеріалу. Причин, які породили нинішній стан дискурсу навколо, здавалося б, вирішених колись “у принципі” проблем, досить багато. Це, по-перше, об’єктивні обставини наявності очевидної кризи “практичного права”, що реально відчувається у сучасній вітчизняній юридичній практиці правотворчості та законотворчості. По-друге, входження до загальносвітового інтелектуального правознавчого контексту понад п’ятнадцять років тому не в останню чергу було пов’язано не лише з переглядом принципів наявного “радянського права” в усіх його теоретичних і праксеологічних модальностях, а й з виявленням серйозного відставання молоді української правової думки в царині обговорення та концептуального вирішення традиційно дискусивних для світової, головним чином західної, юридичної науки проблем. По-третє, з’явилося усвідомлення й розуміння того факту, що ці проблеми не є просто теоретичними, а тим більше схоластичними. Навпаки, прийшло розуміння того, що від їхнього концептуального вирішення залежить спрямованість і логіка розвитку вітчизняного правознавства, вітчизняної юридичної практики, а також правової свідомості суспільства в цілому і його громадян кожного окремо. По-четверте, наявність великої, багато в чому оригінальної й, головне, евристично плідної інтелектуальної дореволюційної спадщини (П. Новгородцев, Б. Кістяківський, Л. Петражицький [1; 2; 3] та ін.) сьогодні вимагає свого осмислення та відродження як оригінального внеску в загальносвітовий фонд теоретико-правової думки. І, нарешті, по-п’яте, наявність витрат, які вже очевидно виявляються при підготовці за останні роки великої кількості юристів-функціонерів, теоретично та світоглядно недостатньо освічених. Усі ці обставини разом, напевно, й породили ситуацію настільки потужної інтелектуальної рефлексії, яка проявилася у безлічі публікацій з фундаментальних проблем правознавства.

Серед багатоманіття тлумачень права, які у величезній кількості представлені в словниках, популярній і спеціальній юридичній літературі, ми натрапляємо здебільшого на визначення, які доповнюють, а іноді й заперечують одне одного. Головна причина такого, на наш погляд, криється не тільки в різних методологічних підходах і гносеологічних установах авторів дефініцій, – хоча, скажімо, дотримання принципів так званого “позитивного права”, або “природного права”, безумовно, дасть відмінні одне від одного визначення, – а й у самій сутності й природі права як об’єктивного соціального явища буття [4]. Тому будь-яке вузькопрофесійне визначення права з точки зору (кута зору) предикативності (кримінальне, цивільне, адміністративне, господарське) завжди дасть якийсь зріз, аспект вираження сутності і, отже, завжди буде феноменальним.

У цьому зв’язку перше зауваження щодо процедури аналізу, про яке слід говорити, стосується методології дослідження права. Так, якщо ми станемо на позиції наукового світогляду з його критеріями об’єктивності знання, практичною дослідною верифікацією положень, що висуваються, домінуванням у побудові концепції “суджень факту”, а не “суджень цінності” (оцінки), інакше кажучи, використаємо увесь той методологічний інструментарій, що є на озброєнні так званого “позитивного права”, то нам не вдасться зрозуміти багато чого в сутності права. Можливо,

саме ця обставина призвела до того, що самотійна і, головне, предметна проблема – визначення сутності права у так званому “позитивному праві” – виявилася просто “знятою” і підміненою емпіричними (позитивістськими) доказами її ефемерності, а сама проблема сутності права була розчинена в емпірично поданих фактах правової практики правотворчості, реалізації влади, правозастосування тощо [4, с. 10].

З позицій методології пізнання весь аналіз було зведено до опису та пояснення, тобто до тих гносеологічних процедур, які не виводять до розуміння змісту права, за яким, передусім, проглядається проблема розуміння та інтерпретації самої ідеї права. А те, що зміст та ідея суть структурують ознаки (властивості) права, поза якими дати визначення поняття права неможливо, випливає зі специфіки природи права як результату людської телеономної (телеос – мета, номос – закон) свідомої діяльності. Адже право, як моральність і мораль, належить до тих наріжних основ організації людської соціабельності (комунікації, взаємодії людей через цілепокладання), які інакше як елементами соціальної технології й не назвеш [7, с. 83].

Образно це можна викласти таким чином: якщо держава, спільноти (етнічні, релігійні тощо) людей, соціальні інститути є елементами структури суспільного життя, а різні відносини – господарсько-економічні, політичні, соціальні, світоглядно-ідеологічні – можна уподібнити до “кровоносних судин”, що пов’язують в єдине ціле структуру і відносини, утворюючи тим самим систему суспільного буття, то моральність, мораль, право – це компоненти програми, що задає логіку розвитку всієї системи, так само, як генетична програма, що передається каналами спадкової пам’яті, задає логіку розвитку людського організму. Поза цією програмою нема розвитку людини, нема її еволюції (онтогенезу) від біологічної особини до вищого щабля соціальності людини – особистісного виявлення у бутті.

Ми вважаємо, що зміст та ідея права непідвладні науковому аналізу з його методологічними установками та критеріями, а вимагають інших наукових підходів і способів пізнання, інакше кажучи, іншої методології. На жаль, сьогодні в царині інтерпретації та розуміння як гносеологічних процедур гуманітарного (філософського, художнього, релігійного) знання, безпосередньо пов’язаних із проблемою значення, панує той епістемологічний стан, який відомий методолог науки П. Фейєрабенд назвав “методологічним анархізмом”. Відлунням цього стану у вітчизняному правознавстві може бути судження: “інтерпретація поняття права ніколи не була й сьогодні не лишається однозначною” [4, с. 3–13].

Найперше рефлексивне осмислення взаємозв’язку людини з реальністю очевидно переконує нас у наявності діяльнісних, таких, що пізнають і оцінюють, здатностей, властивих людині. Ці здатності є безумовно трансісторичними основами інтеграції людини в буття, і на практиці маємо справу з їхньою єдністю. Однак усе ж першим фундаментальним аспектом людського праксису є акт оцінки (П. К. Анохін, Е. А. Костандов, П. В. Симонов [5]). Ця еволюційно історично сформована здатність людини освоювати реальність, що їй протистоїть, через акт оцінювання, визначає її спосіб розуміння природного та соціального світу, а також спосіб її дії в ньому. У праксисі, де оцінка і пізнання злиті, освоєння дійсності починається способом виокремлення вагомих об’єктів реальності з метою задоволення потреб. Саме з оцінки, а не з “чистого пізнання”, починається практична діяльність людини.

Адаптаційна діяльність усякого живого починається з акту “розсічення” реальності, наслідком якого стають особливі форми відбиття самої реальності та її результату як вагомих, невагомих і нейтральних для людини об’єктів дійсності. Ця розчленованість реальності на вагоме і невагоме формує психологічні ієрархічні структури відбиття людиною світу й вносить у цей світ елемент його освоєння і творення як ієрархічного і структурованого. Таким чином, усі сфери та види людського досвіду і практики опосередковані споконвічно оцінкою, тобто саме тим психологічним феноменом, що завжди визначає преференційний підхід людини до навколишньої реальності, якою б вона не була. І, отже, саме він опосередковує телеономне ставлення кожної людини до буття й телеологічне його відбиття у психіці на всіх її рівнях, у тому числі свідомості [4, с. 126].

Телеологічно оцінювати об’єкт означає не виявляти його природні властивості, а розцінювати його таким або не таким, з огляду на критерій “належного бути”, тобто судити про нього з позиції

відповідності належному. Останнє відношення дано разом із суб'єктом-носієм діяльності. Це відношення переживається, осмислюється як особлива властивість об'єкта, вагома для індивіда, інакше – як цінність. А це означає, що ставлення людини до світу як до середовища свого буття опосередковане певними цінностями, й це ставлення об'єктивно детерміноване самою організацією людського психічного відбиття реальності.

На основі наведених суджень, вважаємо, що всі продукти та результати людського праксису суть цінності, а середовище суспільного буття виступає ціннісно-сисловою реальністю, де панують сенси як психологічні форми акумуляції об'єктивних значень та індивідуального ставлення до об'єкта.

Сьогодні у своїй класичній іпостасі кантівське порушення проблеми цінностей і пізнання як діалектики практичного та теоретичного розуму можна вважати вже подоланим, бо змінилося саме визначення практичного і теоретичного розуму, а розуміння цінностей вийшло далеко за межі норм моралі. Загальновизнаним фактом стало судження про єдність раціонального та ціннісного аспектів в єдиному акті пізнання, причому за ціннісним аспектом став визнаватися не лише передрівень теоретико-когнітивного підходу, а й самостійний, із властивою йому специфікою відбиття, метод пізнання буття. Це означає, що якщо наукове знання має своїм способом осягнення реальності теоретико-пізнавальний підхід, а на “виході” – знання про фактичне, обов'язково експериментально верифіковане, об'єктивне, властиве об'єкту дослідження як таке, то філософське пізнання як учення про людину, її місце у світі та відносини, що складаються між людьми з приводу об'єктів реальності, має своїм способом осягнення теоретико-ціннісний (аксіологічний) підхід, що дає знання про предмети не в категоріях їхнього фактичного буття, а в категоріях мети й цінності, де об'єкт реальності протистоїть суб'єктові не як предмет “у собі”, а як предмет “для мене”, “для всіх”, тобто перебуває в ціннісному відношенні до людини [7, с. 87].

Метою теоретико-когнітивного підходу є отримання наукового знання, що спирається на систему верифікаційних засобів і способів отримання “чистого” об'єктивного знання, де в процесі його набування воно очищається від суб'єктивних пристрастей, світоглядних установок, донаукового й позанаукового знання. Продуктом теоретико-когнітивного підходу є знання про дійсність ніби поза залежністю від потреб та інтересів суб'єкта пізнання, причому ця дійсність розуміється як суто природне буття. Пізнаючи природу, дослідник-науковець повинен насамперед пояснити хід природних явищ. Це ж завдання стоїть і перед дослідником соціального світу як світу культури й історії – продукту телеономного людського праксису. Соціальні явища – не природні явища, а події, створені людьми, які у своїй діяльності керувалися цілями і потребами, що перебувають у відношенні вагомості з об'єктами, що покликали до життя ці потреби й цілі. Інакше кажучи, у світі соціальності панують не сталі каузальні залежності, що характеризують логіку та зміст розвитку природного світу, а вагомисні зв'язки й відношення, детерміновані суб'єктивними й об'єктивними перевагами, характер прояву яких може бути тільки ймовірнісним і виявлятися лише як тенденція. А це означає, що в людському бутті панують імовірнісні закономірності, суть яких можна зрозуміти не стільки з аналізу логіки організації господарської діяльності, що об'єктивно складається, та способу виробництва, скільки з аналізу вагомисних зв'язків, що набули в гуманітарному знанні визначення цінностей. У результаті перед дослідником культури стоїть завдання виявити, інтерпретувати і зрозуміти ті цінності, які реально рухають поведінкою як окремих індивідів, так і мас людей у виборі тих або інших предметів, ідей, способів організації співжиття та індивідуального способу життя як цінності [7, с. 89].

Висновки. Можна стверджувати, що розуміння не дає науково-теоретичної істини, тому що тлумачення цінностей як значень і змістів, які набувають у результаті їх опредметнення статусу матеріальної та ідеальної структури, не може стати науковою істиною. Справді, тлумачення цінностей як значень і змістів не може бути науковим, і в цьому, очевидно, полягає відповідь на питання про причину багатозначності права. Але це зовсім не означає, що у контекст розуміння як гносеологічної процедури та способу інтерпретації соціального буття не можуть входити науково-теоретичні компоненти. Вони неодмінно в нього входять як структурні ланки ціннісного підходу,

підкреслюючи тим самим нерозривний зв'язок пізнавального й ціннісного підходів, проте вони не вичерпують змісту цінностей.

1. Новгородцев П. И. Введение в философию права: кризис современного правосознания / Павел Иванович Новгородцев; РАН. Ин-т государства и права. – М.: Наука, 1997. – 269 с.
2. Петражицкий Л. И. Введение в изучение права и нравственности. Эмоциональная психология / Лев Иосифович Петражицкий. – СПб., 1905. 3. Кістяківський Б. О. Вибране / Богдан Олександрович Кістяківський. – К., 1996 ; Кистяковский Б. А. Философия и социология права / Богдан Александрович Кистяковский. – СПб., 1998. 4. Рабинович П. Філософія права: деякі науково-визначчі сюжети / П. Рабинович // Вісник Академії правових наук України. – Харків. – 2003. – № 4 (35). – С. 3–13. 5. Анохин П. К. Идеи и факты в разработке теории функциональных систем / П. К. Анохин // Психологический журнал. – 1984. – Т.5. – № 2. – С. 107-118. 6. Костандов Э. А. Восприятие и эмоции / Эдуард Арутюнович Костандов. – М.: Медицина, 1977; Симонов П. В. Эмоциональный мозг / Павел Васильевич Симонов. – М.: Наука, 1981. 7. Гарасимів Т. З. Природні та соціальні детермінанти формування девіантної поведінки людини: філософсько-правовий вимір: монографія / Т. З. Гарасимів. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 420 с.

REFERENCES

1. Novgorodtsev P. I. Vvedenie v filosofiyu prava : Krizis sovremennogo pravosoznaniya [Vvedenie v filosofiyu prava Krizis sovremennogo pravosoznaniya] RAN. In-t gosudarstva i prava. Moscow: Nauka, 1997. 269 pp. 2. Petrazhitskii L. I. Vvedenie v izuchenie prava i нравственности. Emotsional'naya psikhologiya [Vvedenie v izuchenie prava i нравственности. Emotsional'naya psikhologiya] Pb, 1905. 3. Kistyakovskii B. A. Filosofiya i sotsiologiya prava [Filosofiya i sotsiologiya prava] / Bogdan Aleksandrovich Kistyakovskii. Pb., 1998. 4. Rabinovich P. Filosofiya prava : deyaki naukovoznavchi syuzheti [Filosofiyaprava: deyaki naukovoznavchi syuzheti]/P. Rabinovich//Visnik Akademii pravovikh nauk Ukraini. Kharkiv.2003. Vol. 4 (35). pp. 3–13. 5. Anokhin P. K. Idei i fakty v razrabotke teorii funktsional'nykh sistem[Idei i fakty v razrabotke teorii funktsional'nykh sistem] / P. K. Anokhin // Psikhologicheskii zhurnal. 1984. T.5. Vol. 2. pp. 107–118. 6. Kostandov E. A. Vospriyatie i emotsii [Vospriyatie i emotsii]/ Eduard Arutyunovich Kostandov. M. : Meditsina, 1977; Simonov P. V. Emotsional'nyi mozg [Emotsional'nyi mozg]/ Pavel Vasil'evich Simonov. Moscow: Nauka, 1981. 7. Harasymiv T. Z. Pryrodni ta sotsial'ni determinanty formuvannya deviantnoyi povedinky lyudyny: filosofsko-pravovyy vymir: monohrafiya [Pryrodni ta sotsial'ni determinanty formuvannya deviantnoyi povedinky lyudyny: filosofsko-pravovyy vymir: monohrafiya]. L'viv: L'vivs'ky derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav, 2012. 420 p.